

Nr. 180 | januar 2003

Pensionsalderen til debat

Skal vi arbejde længere, fordi vi lever længere?

Konkrete bud på tiltag der fremmer incitamentet til at arbejde længere >

Aktiv arbejdsmarkedspolitik eller større frihed for den enkelte i planlægning af livsforløbet >

Der er tid til at forberede sig på det aldrende arbejdsmarked og debattere grundigt med befolkningen. >

Folketingets Fremtidspanels og Teknologirådets fjerde høring om demokrati og velfærd i det aldrende samfund bragte flere bud på banen for, hvordan pensionen og efterlønnen kan tilpasses, så så mange som muligt får lyst til at arbejde længere end i dag.

Buddene rakte fra at fastholde regeringens aktive arbejdsmarkedspolitik til at opdele livet i en række faser, som man med et "klippekort" kan indrette som man vil.

Den demografiske aldring slår først for alvor igennem fra 2010. Der har aldrig været så mange til at forsørge så få børn, unge og gamle, som der er i øjeblikket.

Dette Fra rådet til tinget tager udgangspunkt i Teknologirådets fjerde høring for Folketingets Fremtidspanel om det aldrende samfund. Høringen fandt sted den 25. oktober 2002. Rapport fra høringen kan findes på Teknologirådets hjemmeside www.tekno.dk

En af de mere solide bastioner i velfærdsstaten – pensionsalderen – er til debat i forbindelse med det aldrende samfund. Fra omkring 2010 vil den demografiske udvikling indebære en stigende andel af ældre i befolkningen og færre i den "arbejdsduelige" alder, der normalt defineres som 15 – 64 år.

Men netop den definition er der brug for at lave om, lyder det nu fra flere sider. Hvis vi skal bevare en velfærdsstat som vi kender den, må flere i arbejde, og så nytter det ikke, at vi skubber folk ud af arbejdsmarkedet når de er i starten af 60'erne. Dette var grundbudskabet fra flere af oplægsholderne ved den fjerde og sidste høring i projektet om "Demokrati og velfærd i det aldrende samfund".

Høringen var som de tre foregående arrangeret i et samarbejde mellem Folketingets Fremtidspanel (se boks side 2) og Teknologirådet.

Formålet med denne afsluttende høring var at samle op på det hidtidige arbejde og gøre klart, hvor der

er brug for politisk handling. Og et klart bud på et sted at sætte ind er folks alder for tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet, sagde flere oplægsholdere.

Den første var den svenske biskop Claes-Bertil Ytterberg.

Danmark er langt fra det eneste land, hvor befolkningens gennemsnitsalder stiger i de kommende årtier. Det er et fællesvilkår for de fleste europæiske lande. I Sverige er udviklingen mere markant end i Danmark.

Den svenske biskop er formand for den svenske parlamentsudredning "Senior 2005", der følger op på den svenske nationale handlingsplan for ældrepolitikken.

Prognoserne for Sverige siger, at i 2030 er hver fjerde svensker ældre end 65 år, der er den nuværende pensionsalder. Men som i de fleste andre lande

Udgiver

Teknologirådet
Antonigade 4
DK - 1106 København K
Tel. 33 32 05 03
rtt@tekno.dk

Abonnement

Gratis pr. email
Tilmelding på:
rtt@tekno.dk
Tidligere nyheds-
breve findes på:
www.tekno.dk/rtt.htm

ISSN: 1602-4311

trækker mange sig tilbage fra arbejdsmarkedet før den officielle pensionsalder.

"Det svenske "Riksforsikringsverket" har beregnet at hvis vi ønsker at beholde vores nuværende velfærdsniveau, så skal hver anden person være i arbejde indtil han eller hun er 79 år," forklarede Claes-Bertil Ytterberg og pegede på en række tiltag, der kunne få folk til blive længere på arbejdsmarkedet.

"Skal man tackle denne arbejdskraftmæssige udfordring, så kræver det en politisk indsats, når det gælder lovgivning om retten til at være med til at forme et bedre arbejdsmiljø, så det er op til den enkelte at bestemme hvor længe man vil arbejde. Det stiller udfordringer til arbejdsmarkedets parter, fagforeninger, arbejdsgiverorganisationer osv. Og i denne sammenhæng gælder det om at være med til at skabe fleksibilitet på alle niveauer," sagde Claes-Bertil Ytterberg.

Fra Norge havde Hans Th. Waaler fra HELTEF lignende budskaber med. Men hans udgangspunkt var dog, at selv om mange flere bliver ældre, kan vi nok regne med, at de ældre vil være friskere end i dag. Så arbejdsstyrken vil nok ikke være så meget mindre end i dag, forudså han. Men det kræver – som i de svenske prognoser – at folk arbejder til længere op i livet end i disse år.

"Det blev nævnt her, fra svensk side, at man måtte op i en pensionsalder på 79 år for at kompensere for aldringen. Jeg har regnet ud at hvis dagens pensionsalder i Norge, som er ca. 60 år med invalidepension og førtidspension og det hele, øges op til 67 år, som er den normerede pensionsalder i Norge, så vil antallet af pensionister ikke stige. Man skal bare op i 67 år, som gennemsnitlig pensionsalder, for at kompensere helt for det øgende antal ældre," forklarede han. Han var forsigtig med at give bud på, hvordan man kunne hæve alderen for, hvornår folk trækker sig tilbage fra arbejdsmarkedet, men havde dog eet bud.

"En ting er i hvert fald sikker, tidlig forebyggelse, i ung alder. Ældreomsorgen er ikke bare et spørgsmål om hvad man skal gøre med ældre, men det er hvad man skal gøre med de ældre mens de stadig er yngre. Der kan gøres meget, og der bliver også gjort meget. Udviklingen viser stort potentiale. Fysisk aktivitet f.eks. er stærkt undervurderet som faktor, altså fysisk aktivitet, ikke bare i ung alder, men også blandt de ældre, mange af de lidelser som ældre lider af, er slet og ret et resultat af manglende fysisk aktivitet," forklarede han.

Flere danske oplægsholdere pegede også på et behov for at ændre ved tilbagetrækningen fra arbejdsmarkedet.

Thomas Mølsted Jørgensen, kontorchef i Arbejdsdirektoratet argumenterede for, at man kan holde folk på arbejdsmarkedet længere ved at gøre det mere fordelagtigt økonomisk at arbejde frem for at gå på efterløn.

Folketingets Fremtidspanel

I år 2000 kontaktede Teknologirådet samtlige Folketingets partier og grupperinger med et tilbud:

Hver folketingsgruppe skulle udpege medlemmer til et panel, der skal sætte sig særligt godt ind i de problemstillinger, som velfærdsstaten står over for når befolkningen gennemsnitsalder stiger markant i de kommende årtier. Til gengæld ville Teknologirådet bistå panelet med at arrangere høringer og samle erfaringerne fra arbejdet. Folketingets partier og præsidi- et sagde ja tak, og resultatet blev Folketingets Fremtidspanel. Panelet har deltaget i planlægningen af og arrangeret fire høringer på Christiansborg om emnet og erfaringer fra disse skal på et internt møde her til januar 2003 om- sættes til praksis i det politiske virke på Christiansborg.

Program, oplæg, referater og resuméer fra høringerne kan findes på Teknologirådets hjemmeside www.tekno.dk

"Min indstilling er, at økonomiske incitamenter de virker, og de er vigtige, og det gælder også for tilbagetrækningen, og dermed er det også et helt afgørende vigtigt parameter at holde sig for øje, når politikerne spørger om, hvordan man skal påvirke den fremtidige arbejdsstyrkesituation," sagde han og efterlyste en smule mere mod fra politikerne til at tage diskussionen om pengene op igen.

"Altså jeg synes ikke, det hverken er lavt eller umoralsk, at penge spiller en rolle på den måde, det er vel helt naturligt. Der synes jeg godt, man - nu er jeg jo selv embedsmand - men sådan betragter det lidt udefra, nogle gange kan synes, at politikerne er mærkeligt håndske over for det, for det er da vel egentlig udmærket."

Hans forslag til en politik, der kan holde folk på arbejdsmarkedet længere var at fortsætte den nuværende og den tidligere regerings aktive arbejdsmarkedspolitik. Og særligt ikke at frede de ældre ud fra en i hans øjne misforstået godhed over for dem.

"Det virker, når man lægger større vægt på, at få folk i almindelig beskæftigelse. Det er lige præcis noget, ældre på arbejdsmarkedet har brug for. Den ældre ledige har ikke brug for at lære at gå på arbejde eller en lang uddannelsesmæssig baggrund. Det vigtigste, man kan gøre for dem, er at få dem placeret i ganske ordinært eller ganske almindeligt, rigtigt arbejde hurtigst muligt," sagde Thomas Mølsted Jørgensen.

Forskningsleder Helge Hviid fra Roskilde Universitetscenter, brugte dagen til at præsentere sit, noget mere vidtgående, forslag til, hvordan man kan fastholde folk på arbejdsmarkedet længere. Hans udgangspunkt er, at kroppens alder er afhængig af, hvordan vi har levet mere end af, hvornår vi er født.

Udgiver

Teknologirådet
Antonigade 4
DK - 1106 København K
Tel. 33 32 05 03
rtt@tekno.dk

Abonnement

Gratis pr. email
Tilmelding på:
rtt@tekno.dk
Tidligere nyheds-
breve findes på:
www.tekno.dk/rtt.htm

ISSN: 1602-4311

"Hvor gamle, vi faktisk er, afhænger primært af det livsforløb, vi har været igennem, de uddannelsesvilkår vi har haft, det arbejde vi har haft, hvordan vi har brugt vores krop osv.. Så derfor er der sådan set ikke noget i vejen for principielt, at vi kan blive ved med at være aktive mennesker i hvert fald, til vi er 70 år, måske, siger gerontologerne, til vi er godt oppe i 80'erne, hvis ellers livsforløbet er lagt sådan til rette, at det er muligt. Så derfor så er der jo meget god grund til at kigge på livsforløbet, når vi nu taler om det aldrende samfund. Vi kan måske undgå aldringen ved at ændre på livsforløbet," forklarede han. Hans forslag er, at man opdeler livet i en række faser. En fase til uddannelse, en fase til arbejde. En fase til politisk aktivitet osv. Ideen er, at man med et "klippekort" kan hoppe ind og ud af forskellige faser mere frit end i dag. F.eks. ved at tage et par klip af den fritid, man får som pensionist, tidligere. For eksempel når man får børn.

"Er det særlig hensigtsmæssigt, at arbejdsårene ligger netop i de år, hvor man skal etablere familie, og hvor man skal etablere sit hjem, og hvor man har mange forskellige aktiviteter samtidig? Og er det særlig hensigtsmæssigt, at man lægger al fritid til sidst i livet og dermed måske også skaber sådan lidt en marginalisering af de ældre på den måde?", spurgte han retorisk. Og fortsatte:

"Hvis man virkelig skal ændre tilbagetrækningsalderen, så bliver man nødt til også at gøre noget ved arbejdsårene. Man bliver nødt til at forbedre mulighederne for at kunne skifte livsbane, at kunne kvalificere sig, at gå ned i tid i perioder osv., altså flytte noget af fritiden, som man normalt har efter 60 år, ind i arbejdsårene."

Seniorforsker Jon Kvist fra Socialforskningsinstituttet præsenterede sin efterhånden kendte model for en mere social retfærdig efterløn, der også sikrer at de højtuddannede bliver længere på arbejdsmarkedet.

Hans ide er, at man kan få efterløn, når man har arbejdet i fyrrer år. Uanset hvor gammel man så er på det tidspunkt. Det betyder at ufaglærte, der typisk begynder tidligt på arbejdsmarkedet kan gå på efterløn i slutningen af 50'erne. De, der har en lang uddannelse, og derfor måske først begynder at arbejde, når de er i slutningen af 20'erne, skal arbejde til de er i slutningen af 60'erne, før de kan trække sig tilbage.

"Det vil betyde, at folk som mig selv vil få lov til at arbejde nogle flere år på arbejdsmarkedet. Det skal jeg hilse og sige, at jeg har fået reaktioner på fra mange kollegaer, som ikke synes, det er sådan en god idé," sagde Jon Kvist:

"Men med til historien hører jo, at vi er ved bedre helbred, som vi har fået beskrevet i tidligere oplæg. Vi er forsynede med gode arbejdsmarkedspensioner, vi er økonomisk bedre i stand til at sikre vores eget otium, hvis det er det, vi gerne vil. Så en mere socialt retfærdig måde at gøre det på er måske at sige, o.k. tag de her 40 års arbejde, og så kan du trække dig

tilbage, og hvis du ønsker at gøre det før, så må du selv stå for det," forklarede Jon Kvist.

Endelig kom Alan Walker, professor i socialpolitik ved universitetet i Sheffield, med en række klare bud på, hvordan arbejdsmarkedet kan gøres mere attraktivt for de ældre.

Først og fremmest handler det for ham om at bekæmpe aldersdiskrimineringen:

"Der er f.eks. en aldersdiskriminerende kultur, som forudsætter, at man hele tiden skifter ældre medarbejdere ud med yngre medarbejdere. Det er klart, at det er anakronistisk; det hører fortiden til, fordi vi lever nu i en æra, hvor befolkningen aldres, og fordi befolkningen aldres bliver også arbejdsstyrken i samfundet ældre," påpegede Alan Walker.

Og den type brug og smid væk er der ikke råd til fremover:

"Man udelukker modne arbejdstagere fra arbejdsstyrken, og det betyder, at man mister deres færdigheder, og man har ikke længere en mangfoldig arbejdsstyrke, man mangler den modenhed, som de repræsenterer. I Storbritannien har vi et arbejdsgiverforum vedrørende aldring, som har beregnet, at aldersdiskrimination koster 31 mia. pund om året i tabt produktivitet i Storbritannien. Så der er altså en helt klar moralsk grund til at bekæmpe aldersdiskrimination, og så er der også en helt klar økonomisk grund til at gøre det," sagde Alan Walker.

Hans bud på en løsning er det, han kalder, "omfattende aldershåndtering". Det udtryk dækker over en række tiltag fra sundhed over uddannelse til bekæmpelse af diskrimination. De mange tiltag er nødvendige fordi der er brug for en lang række fleksible løsningsmuligheder pointerede Alan Walker: "I alle lande ønsker ældre arbejdstagere en hel vifte af fleksible muligheder, og det skal helst gøre det muligt for dem at kombinere pension med deltidsarbejde," sagde han.

Udgiver

Teknologirådet
Antonigade 4
DK - 1106 København K
Tel. 33 32 05 03
rtt@tekno.dk

Abonnement

Gratis pr. email
Tilmelding på:
rtt@tekno.dk
Tidligere nyhedsbreve findes på:
www.tekno.dk/rtt.htm

ISSN: 1602-4311

Baggrundsgruppen

Til at hjælpe Teknologirådet i planlægningen af de fire høringer for Fremtidspanelet har rådet haft en gruppe eksperter, der har ydet faglige råd og bistand.

Denne baggrundsgruppe består af:

- Professor Birte Bech-Jørgensen, Aalborg Universitet
- Tidl. nationalbankdirektør Erik Hoffmeyer, København
- Forskningsleder Helge Hvid, Roskilde Universitetscenter
- Institutleder Christine E. Swane, Gerontologisk Institut

Baggrundsgruppen bistår også Fremtidspanelet ved at summere op på de fire høringer. Herunder er:

Baggrundsgruppens opsamling fra høring 4 den 25. oktober 2002

- Der er brug for at politikerne arbejder hurtigt og aktivt for en øget aldersintegration i samfundet: Ord som "Ældrebyrde" og den aktuelle aldersdiskrimination er i høj grad skabt af politikerne gennem lovgivning og andre signaler, gennem det officielle fagsprog samt gennem mediernes formidling m.v.
- Lovgivning og økonomiske strukturer og mekanismer understøtter en tankegang, der udelukkende vurderer et menneskes egenskaber ud fra forestillinger om dets økonomiske værdi på arbejdsmarkedet eller som omkostning i det offentlige regnskab. Der er brug for at gøre op med denne kultur, hvis man ønsker et samfund, hvor ældre udgør en ressource i bred forstand. Dette kan indebære et opgør med det gældende arbejdsbegreb og opfattelser af, hvad der er nyttige og nødvendige arbejdsopgaver i forhold til at få samfundet til at hænge sammen.
- Problematikken om det aldrende samfund illustrerer, at der er brug for at tænke i livsforløb, dels for at undgå konflikter mellem generationerne, dels for at sikre et langsigtet, fremadrettet blik på såvel velfærds- og arbejdsmarkeds politik som ældrepolitik og børnepolitik.
- Der er brug for at præcisere, hvad prognoser kan anvendes til, og hvad de ikke kan anvendes til. Prognoser er bagudskuende, de viser tendenser og kan bruges til at analysere en udvikling. De kan vække folk og få dem til at spørge, hvad er problemet? De giver ikke nogen løsning og kan ikke bruges til at formulere en målsætning. Der er måske inspiration at hente i den parlamentariske ældreudredning fra Sverige "Senior 2005", hvor man har anvendt scenarier eller ønskede fremtidsbilleder til at formulere visio-

ner og mål for fremtiden, og derefter har diskuteret mulige veje til målet.

- Der er ikke brug for yderligere indgreb i overførselsindkomster som efterløn og folkepension. I forhold til en målsætning om at bevare en vis lighed med hensyn til økonomiske muligheder for selv at tilrettelægge arbejdsliv og pensionisttilværelse er det vigtigt, at politikerne ikke rammer den økonomisk svageste gruppe. Der er brug for særlig opmærksomhed på kvinders pensionsforhold. Kvinder betaler en "pensionspris" for hvert barn de føder. Ældre indvandrere har forskellige økonomiske betingelser afhængigt af, hvilken kommune de bor i. Økonomisk ulighed på arbejdsmarkedet videreføres i pensionisttilværelsen.
- Der er brug for en samlet, langsigtet strategi for arbejdsmarkedet i det aldrende samfund. De seneste 25 års tendenser til aldersdiskrimination og "brug-og-smid-væk" kultur må erstattes af en rummelig og fleksibel politik og kultur, som signalerer, at der er brug for og plads til folk i alle aldre. Politikere, virksomheder, ansatte og organisationer har alle en rolle at spille i en sådan omstilling, som blandt andet omfatter ændret lovgivning, oplysning og en "aldersbevidst" personalepolitik. Mange seniorer ønsker at fortsætte med at arbejde, hvis virksomhederne fører en aktiv fastholdelsespolitik og tilbyder arbejdsvilkår, der passer til den enkeltes behov. Specielt er der behov for at se nærmere på mulighederne for at trappe arbejdstiden gradvist ned på vej til pension. Der er gevinster at hente for både virksomheder og ansatte ved at sørge for at arbejdspladsen omfatter folk i alle aldre. Der er stadig ubrugte arbejdskraftressourcer at hente hos personer og grupper, som er blevet udstødt af arbejdsmarkedet eller ikke er blevet integreret: ældre ledige, især kvinder, samt indvandrere og flygtninge.
- Der er brug for at forholde sig mere kvalitativt (og mindre kvantitativt) til ældrepleje og -omsorg. Mere og bedre omsorg for pengene fås ikke med stadig skrappere tidsstyring og -kontrol, som skaber et voksende fagligt bureaukrati. Bedre omsorg hænger sammen med tid og nærvær, respekt og påskønnelse i forhold til både ansatte og ældre og med dertil svarende ledelse og personalepolitik.
- Der er brug for politiske (og økonomiske) signaler om at man aktivt ønsker at fastholde det frivillige arbejde og befolkningens selvstændige organisering af aktiviteter i lokalsamfundene. Frivilligt arbejde er helt afhængigt af økonomiske bidrag fra det offentlige system.

Udgiver

Teknologirådet
Antonigade 4
DK - 1106 København K
Tel. 33 32 05 03
rtt@tekno.dk

Abonnement

Gratis pr. email
Tilmelding på:
rtt@tekno.dk
Tidligere nyhedsbrev
findes på:
www.tekno.dk/rtt.htm

ISSN: 1602-4311

- Forbedringer i ældres funktionsevne kan kompensere for øgede udgifter til et stigende antal ældre. Det forudsætter, at arbejdsmiljøet forbedres, at vi er fysisk aktive hele livet igennem, at vi får den optimale ernæring undervejs og generelt: at de positive tendenser til forbedret folkesundhed styrkes gennem forebyggende indsats i alle aldre og på alle livsområder.
- Der kan være inspiration at hente i de nordiske landes arbejde med det aldrende samfund, fordi de nordiske lande ligner hinanden med hensyn til velfærdssystemer og -opfattelser. I Sverige arbejdes der konkret med at omsætte et mål om "tilgængelighed for alle" til design og arkitektur. I Finland har man vurderet teknologi i produktionen efter dens evne til at fastholde seniorer på arbejdsmarkedet. I Island arbejder mange mennesker til de er over 80, selvom man har folkepension o.l. – på en baggrund af fuld beskæftigelse, hvor udgangspunktet er, at der er brug for alle. I Norge kan der være grund til at se hvordan man sætter ind med forebyggende indsats og folkesundhedsfremme for at styrke de gode tendenser på sundhedsområdet.

Fra rådet til tinget udgives af Teknologirådets sekretariat.

Dette nummer er skrevet af projektleder Morten Jastrup.

De sidste fem numre Fra rådet til tinget er:

179: Europa håber på Open Source

178: Kvælstof og landbruget

177: Ti bud til IT i arbejdslivet

176: Bæredygtig vækst – hvordan?

175: Hormonforstyrrelser

Udgivet januar 2003

ISSN: 1600-2105

Udgiver

Teknologirådet
Antonigade 4
DK - 1106 København K
Tel. 33 32 05 03
rtt@tekno.dk

Abonnement

Gratis pr. email
Tilmelding på:
rtt@tekno.dk
Tidligere nyheds-
breve findes på:
www.tekno.dk/rtt.htm

ISSN: 1602-4311